

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.53>

А. А. Бутирський

*доктор юридичних наук, професор,
суддя Господарського суду Чернівецької області*

І. А. Бутирська

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ВМОТИВОВАНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

Постановка проблеми. Завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави (ч. 1 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)). Результатом вирішення господарського спору є прийняття судового рішення, яке є обов'язковим для виконання на всій території України.

ГПК України визначає певні вимоги для судових рішень. Так, ч. 1 ст. 236 ГПК України передбачає, що судові рішення повинні ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Зокрема, законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права, а обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи (ч. ч. 2, 5 ст. 236 ГПК України).

Разом з тим, існують вимоги до судового рішення, які прямо не визначені у ГПК України, проте вони прослідковуються через зміст

процесуального кодексу. Наприклад, зміст судового рішення повинен бути зрозумілим для сторін та інших учасників судового процесу, рішення суду має бути вмотивованим тощо.

ГПК України не містить наряду такої вимоги до судового рішення, як вмотивованість, на відміну від Кримінального процесуального кодексу України, який у ст. 370 передбачає, що судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Проте відсутність нормативного закріплення у ст. 236 ГПК України прямої вказівки вимоги щодо вмотивованості судового рішення господарського суду в жодному разі не означає фактичну відсутність такої вимоги. Таким чином, актуальним видається дослідження вмотивованості судового рішення у господарському судочинстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика вмотивованості судових рішень у різних видах судочинства була предметом досліджень таких науковців, як: П. Гуйван, О. Калачова, Р. Куйбіда, Р. Майданник, О. Сироїд, Т. Цувіна тощо. Проте доводиться констатувати, що питанням вмотивованості судових рішень господарських судів приділено недостатньо уваги, що і вплинуло на вибір тематики даного дослідження.

Метою статті є розкриття такої властивості судового рішення господарського суду, як вмотивованість, а також вироблення авторських критеріїв класифікації вмотивованості судових рішень господарських судів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ГПК України показує, що побічно на вимогу вмотивованості судових рішень вказує чимало положень даного кодексу, які знаходимо у різних статтях:

– Учасники справи мають право запропонувати суду питання, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта. У разі відхилення або зміни питань, запропонованих учасниками справи, суд зобов'язаний мотивувати таке відхилення або зміну (ч. 5 ст. 99);

– Висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими статтею 86 цього Кодексу. Відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване в судовому рішенні (ч. 1 ст. 104);

– Суд розглядає зауваження щодо технічного запису судового процесу та протоколу судового засідання не пізніше п'яти днів з дня їх подання і за результатами розгляду постановляє ухвалу, якою враховує зауваження або мотивовано відхиляє їх (ч. 2 ст. 224);

– У мотивувальній частині рішення зазначаються: ... 3) висновок суду про те, яка обставина, що є предметом доказування у справі, визнається судом встановленою або спростованою з огляду на більшу вірогідність відповідних доказів; 4) мотиви визнання доказів більш вірогідними щодо кожної обставини, яка є предметом доказування у справі; 5) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику (ч. 4 ст. 238);

– Ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження підписується всім складом суду

і повинна містити мотиви, з яких суд дійшов висновку про відсутність підстав для відкриття касаційного провадження (ч. 3 ст. 293) тощо.

Таким чином, господарський суд зобов'язаний наводити у своїх судових рішеннях мотиви, з яких він дійшов до того чи іншого висновку, що свідчить про вимогу вмотивованості судового рішення. У широкому розумінні вмотивованість судового рішення означає, що суд, вирішуючи господарський спір, повинен вказати, чому саме він прийшов до певного висновку у справі.

Автори посібника з написання судових рішень для суддів наголошують, що наявність у судовому рішенні мотивувальної частини ще не означає, що судові рішення є вмотивованими. Мотивуючи судові рішення, автори посібника радять суддям прагнути дати відповідь на кожен важливий і доречний аргумент сторін та вказати доводи, що лежать в основі рішення [1, с. 46]. Д. Черкез зазначає, що мотив судового рішення завжди логічно пов'язаний з аргументацією висновків суду, покладених у його основу. Кажучи, якщо господарський суд доходить до переконання про наявність підстав для задоволення позову про стягнення грошової суми, то підставою такого рішення буде висновок про наявність матеріально-правових правовідносин між сторонами, а мотивом буде виступати наступна конструкція – «відповідач мав виконати правомірно покладене на нього зобов'язання, але не виконав його». І навпаки, якщо суд відмовляє у позові, підставою для такого рішення буде висновок про відсутність правовідносин, а мотивом – «зобов'язок відповідача сплатити грошову суму відсутній у зв'язку з недоведеністю, або у зв'язку з відсутністю факту порушення права позивача» [2, с. 192].

П. Гуїван, оцінюючи вмотивованість судового рішення під час проголошення лише його вступної та резолютивної частини, вказує, що результативність та ефективність для учасників процесу визначеності судового вердикту, в тому числі і з огляду на його обґрунтованість та мотивованість, є важливою, передовсім,

для усвідомлення його змісту та належного оскарження рішення. Зрештою, вони отримують повний текст і невизначеність, в якій сторони перебували від часу проголошення вступної та резолютивної частин, усувається за наявності належного мотивування рішення суду. Недоступність же повного тексту для інших осіб, які приймали участь у справі, невідомість мотивів рішення для громадськості можуть також містити елементи порушення права на справедливе судочинство, але вже в аспекті європейських вимог до відкритості процесу [3, с. 113].

Термін «судове рішення» закористовується у господарському судочинстві для ухвал, рішень, постанов та судових наказів. Зміст наведених судових рішень є різним, вони використовуються для досягнення різних процесуальних задач і відповідно ступінь вмотивованості таких рішень буде різним. Зокрема, у судовому наказі суд лише констатує наявність заборгованості у боржника без з'ясування думки останнього і відповідно вмотивованість у такому судовому рішенні є найменш присутньою у порівнянні з іншими судовими рішеннями (у судовому наказі вказуються, серед іншого, посилення на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги, сума грошових коштів, які підлягають стягненню, повідомлення про те, що під час розгляду вимог в порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті).

У свою чергу, процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ГПК України, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Вмотивованість ухвал залежить від їх виду, проте мотивація судового рішення у цьому випадку носить обмежений характер.

Приймаючи рішення або постанову, суд повинен здійснити мотивацію у повному обсязі, наводячи і даючи оцінку не лише обставинам справи, а і аргументам сторін.

З урахуванням наведеного, можна визначити такий критерій класифікації вмотивованості судових рішень, як за видом судового рішення.

Так, на думку Т. Цувіної, яка свого часу досліджувала вмотивованість судових рішень у цивільному процесі, умотивованість рішень суду – показник ефективності цивільного судочинства, що прямо пов'язаний з можливістю їх оскарження, причому тут існує двосторонній зв'язок. З одного боку, вмотивоване рішення суду дозволяє стороні правильно аргументувати апеляційну або касаційну скаргу, а з другого – вмотивованість надає йому переконливості з точки зору потенційних суб'єктів оскарження, а тому сприяє зменшенню необґрунтованих оскаржень судових рішень [4, с. 218].

Вмотивованість судового рішення залежить також від суб'єкта прийняття такого рішення. Так, у постанові суду апеляційної інстанції, крім того, що вказується у рішенні суду першої інстанції, зазначається про встановлені судом першої інстанції та неоспорені обставини, а також обставини, встановлені судом апеляційної інстанції, і визначені відповідно до них правовідносини, доводи, щодо оцінки яких суд апеляційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої інстанції, мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу. У постанові ж касаційної інстанції, серед іншого, вказується про мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу, доводи, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції.

Наведене дає змогу визначити такий критерій класифікації вмотивованості судових

рішень як за суб'єктом прийняття судового рішення.

Умотивованість судового рішення, на думку В. Григор'євої, залежить від того, як надані міркування суду, тобто від того, у який спосіб аргументована та логічно викладена позиція суду [5, с. 142]. Недостатня вмотивованість судового рішення може слугувати підставою для скасування або зміни такого рішення судом вищої інстанції.

Наприклад, скасовуючи ухвалу суду апеляційної інстанції про зупинення провадження у справі, Касаційний господарський суд Верховного Суду вказав, що всупереч вимог законодавства, суд апеляційної інстанції в оскаржуваній ухвалі не навів мотивів, на підставі яких він дійшов висновку про об'єктивну неможливість розгляду даної справи, неможливість встановити та оцінити певні конкретні обставини (факти), що мають суттєве значення для вирішення цього спору на підставі наявних у матеріалах справи доказів, неможливість здійснення ним перевірки законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції відповідно до викладених у ньому висновків [6].

Хоча ГПК України напряду і не передбачає вимоги щодо вмотивованості судового рішення, проте і практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) свідчить про наявність такої вимоги у контексті права на справедливий суд. Так, відповідно до п. 58 Рішення ЄСПЛ по справі «Серявін та інші проти України» (Заява N 4909/04) від 10 лютого 2010 року визначено, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру

рішення (див. рішення у справі «Руїс Торіха проти Іспанії» (Ruiz Torija v. Spain) від 9 грудня 1994 року, серія А, N 303-А, п. 29). Хоча національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навівши обґрунтування своїх рішень (див. рішення у справі «Суомінен проти Фінляндії» (Suominen v. Finland), N 37801/97, п. 36, від 1 липня 2003 року) [7].

Підсумовуючи прецедентну практику Європейського суду, О. Калачова доходить висновків що судові рішення є вмотивованими за наступних умов.

1. У рішенні вмотивовано питання факту та права, проте обсяг умотивування може варіюватися залежно від характеру рішення та обставин справи.

2. У рішенні містяться відповіді на головні аргументи сторін.

3. У рішенні чітко та доступно зазначені доводи і мотиви, на підставі яких обґрунтовано позицію суду, що дає змогу стороні правильно аргументувати апеляційну або касаційну скаргу.

4. Рішення є підтвердженням того, що сторони були почуті судом.

5. Рішення є результатом неупередженого вивчення судом зауважень, доводів та доказів, що представлені сторонами.

6. У рішенні обґрунтовано дії суду щодо вибору аргументів та прийняття доказів сторін [8, с. 82]

Ще за часі дії попередніх редакцій ГПК України та Цивільного процесуального кодексу України Р. Майданик пропонував закріпити на законодавчому рівні поняття вмотивованості судового рішення: судові рішення слід визнати мотивованими, якщо в ньому містяться вичерпно або достатньо аргументовані висновки з кожного питання, яке підлягає в силу закону вирішенню під час прийняття рішення [9, с. 103].

Висновки. Таким чином, вмотивованість судового рішення господарського суду є важ-

ливою гарантією законності такого рішення та забезпечення права особи на справедливий суд, забезпечуючи усвідомлення учасниками справи змісту такого судового акту та можливість апеляційного та касаційного оскарження судового рішення у випадку,

якщо сторони не погоджуються з висновками, яких дійшов суд. Пропонується визначати такі критерії класифікації вмотивованості судових рішень, як: за видом судового рішення; за суб'єктом прийняття судового рішення.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню вмотивованості судових рішень господарських судів. Результатом вирішення господарського спору є прийняття судового рішення, яке є обов'язковим для виконання на всій території України. Господарський процесуальний кодекс України визначає певні вимоги для судових рішень (законність, обґрунтованість). Проте, відсутність у кодексі напряму такої вимоги до судового рішення, як вмотивованість, в жодному разі не означає фактичну відсутність такої вимоги. Аналіз Господарського процесуального кодексу України показує, що побічно на вимогу вмотивованості судових рішень вказує чимало положень даного кодексу, які розміщені у різних статтях.

За результатами проведеного дослідження автори доходять висновку, що вмотивованість судового рішення господарського суду є важливою гарантією законності такого рішення та забезпечення права особи на справедливий суд, забезпечуючи усвідомлення учасниками справи змісту такого судового акту та можливість апеляційного та касаційного оскарження судового рішення у випадку, якщо сторони не погоджуються з висновками, яких дійшов суд. Пропонується визначати такі критерії класифікації вмотивованості судових рішень, як: за видом судового рішення; за суб'єктом прийняття судового рішення. Зокрема, у постанові суду апеляційної інстанції, крім того, що вказується у рішенні суду першої інстанції, зазначається про встановлені судом першої інстанції та неоспорені обставини, а також обставини, встановлені судом апеляційної інстанції, і визначені відповідно до них правовідносини, доводи, щодо оцінки яких суд апеляційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої інстанції, мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу. У постанові ж касаційної інстанції, серед іншого, вказується про мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу, доводи, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції.

Ключові слова: правосуддя, господарське судочинство, судові рішення, мотив, мотивувальна частина судового рішення, господарський суд, вмотивованість судового рішення.

Butyrskiy A. A., Butyrskaya I. A. Motivation of court decisions of economic courts

The article is devoted to the study of the motivation of court decisions of economic courts. The result of the resolution of the economic dispute is the adoption of a court decision, which is mandatory for execution throughout the territory of Ukraine. The Economic Procedural Code of Ukraine defines certain requirements for court decisions (legality, reasonableness). However, the absence in the code of such a requirement for a court decision, such as motivation, in no way means the actual absence of such a requirement. The analysis of the Economic Procedural Code of Ukraine shows that many provisions of this code, which are placed in various articles, indirectly indicate the requirement of the motivation of court decisions.

Based on the results of the research, the authors come to the conclusion that the justification of the court decision of the commercial court is an important guarantee of the legality of such a decision

and ensuring the right of a person to a fair trial, ensuring that the participants in the case are aware of the content of such a court act and the possibility of appeal and cassation of the court decision in the event that the parties do not agree with the conclusions reached by the court. It is proposed to determine the following criteria for the classification of the motivation of court decisions, such as: by type of court decision; by the subject of making a court decision. In particular, in the decision of the appellate instance, in addition to what is indicated in the decision of the court of first instance, it is noted about the circumstances established by the court of first instance and undisputed, as well as the circumstances established by the court of appeal, and the legal relations determined in accordance with them, the arguments regarding the assessment of which the court of the appellate instance agreed or disagreed with the conclusions of the court of first instance, the reasons for accepting or rejecting each argument presented by the parties in the appeal and the response to the appeal. The decision of the cassation instance, among other things, indicates the reasons for accepting or rejecting each argument set forth in the cassation appeal and the response to the cassation appeal, the arguments based on which the court of cassation agreed or disagreed with the conclusions of the court of first instance and (or) the appellate instance.

Key words: justice, economic litigation, court decision, motive, motivational part of the court decision, economic court, motivation of the court decision.

Список використаних джерел:

1. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К. : «Дрім Арт», 2013. 224 с.
2. Черкез Д. Л. Поняття та класифікація мотивів судового рішення у господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 190–196.
3. Гуйван П. Д. Проблеми мотивованості судових вердиктів у світлі вимог європейської прецедентної практики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2017. № 30. С. 110–114.
4. Цувіна Т. А. Умотивованість рішень суду та право на суд у цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2013. № 121. С. 215–224.
5. Григор'єва В. В. Аргументація судового рішення як умова забезпечення його стабільності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 141–143.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 квітня 2022 року у справі № 902/591/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103906292> (дата звернення: 30.01.2023).
7. Серявін та інші проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2010 року, заява № 4909/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text (дата звернення: 30.01.2023).
8. Калачова О. Вмотивованість судових рішень як гарантія захисту прав і основоположних свобод людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 78–84.
9. Майданик Р. Основи аргументації рішення суду в цивільному судочинстві України. *Право України*. 2016. № 10. С. 95–107.